

SAĞLIK BAKANLIĞI
Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü
Hasta Hakları ve Tıbbi Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı
Bakanlık Yayın No:963

ULAKBİM TR Dizinde Taranmaktadır

Hakemli Dergi
TSHD
Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi

ISSN: 2149-309X-Biannually
<https://tibbisosyalhizmetdergisi.saglik.gov.tr>
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tshd>
Yıl/Year: 2022 Aralık/December
Sayı/Issue: 20

MASTEKTOMİ OPERASYONU GEÇİREN MEME KANSERİ KADINLARIN ÖZ SAYGI DURUMLARININ FOTOSES YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

Serife BİLİK¹
Figen Su ÇAVDAR²
Mehmet ÇETİN³
Melih SEVER⁴

Makale Bilgileri/Articleinfo

Makalenin Türü/ArticleType: Araştırma
Geliş Tarihi / DateReceived: 27.08.2022
Revizyon Tarihi/DateRevised: 11.10.2022
Kabul Tarihi / DateAccepted: 16.11.2022
Yayın Tarihi / DatePublished: 30.12.2022
DOI: <https://doi.org/10.46218/tshd.1167577>

Makale Künyesi/Tocitethisarticle:

Bilik, Ş., Su-Çavdar, F., Çetin, M. ve Sever, M. (2022, Aralık). Mastektomi operasyonu geçiren meme kanseri kadınların öz saygı durumlarının fotoses yöntemi ile incelenmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 20: 67-91. Doi: 10.46218/tshd.1167577

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Serife Bilik, Sosyal Hizmet Uzmanı,
serife.bayram253@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5684-0218,

Öz

Meme kanseri, kadınlarda sık görülen ciddi bir kronik hastalık olarak tanımlanır. Meme kanseri, kanser kaygısı ve korkusunun yanı sıra kadınlar için önemli bir sembolik imajın kaybolmasına neden olabilir. Bu çalışma, mastektomi operasyonu geçiren kadınların hastalık sırasında ve sonrasında yaşadıkları duygusal deneyimlerini ortaya koymak ve fotoses yöntemi ile mastektominin benlik saygılarına etkisini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Mastektomi geçiren bireylerin psikolojik, ruhsal, fiziksel ve sosyal sorunları, fotoğraf ve açıklamalarıyla birlikte analiz edilmiştir. Bu çalışmaya yaşları 42 ile 67 arasında değişen mastektomi operasyonu geçirmiş 14 kadın katılmış ve deneyimlerini anlatan 45 fotoğraf elde edilmiş, 23 fotoğraf yorum zenginliği ve maksimum çeşitlilik dikkate alınarak aşamalı olarak analiz edilerek değerlendirilmiştir. Tematik analiz kullanılarak katılımcılar tarafından çekilen fotoğraflar için bir kod listesi oluşturulmuş ve kodlar birleştirilerek temalar ortaya çıkarılmıştır. Yapılan analizler, mastektomi operasyonu ile birlikte kadınlığı temsil eden önemli bir organın kaybedilmesinin benlik saygısının azalmasına bağlı olarak birçok psiko-sosyal sorunu beraberinde getirdiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Meme kanseri, Fotoses, Benlik Saygısı, Mastektomi

INVESTIGATION OF WOMEN'S SELF RESPECT AFTER BREAST CANCER AND MASTECTOMY USING PHOTOVOICE

Abstract

Breast cancer is defined as a serious chronic disease that is common in women. Breast cancer can cause anxiety and fear of cancer, as well as the loss of an important symbolic image for women. This study was conducted in order to reveal the emotional experiences of women who underwent mastectomy surgery during and after the illness and to evaluate the effect of mastectomy on their self-esteem using the photose method. The psychological, spiritual, physical and social problems of the individuals who underwent mastectomy were analyzed together with their photographs and descriptions. 14 women aged between 42 and 67 who had undergone mastectomy operations participated in this study and 45 photos describing their experiences were obtained, 23 photos were analyzed and evaluated Decisively, taking into account the richness of comments and maximum diversity. Using thematic analysis, a code list was created for the photos taken by the participants and themes were revealed by combining the codes. The analyzes carried out have shown that the loss of an important organ

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, serife.bayram253@gmail.com, Orcid no: 0000-0001-5684-0218

² Sosyal Hizmet Uzmanı, figensucavdar8@gmail.com, Orcid no: 0000-0002-3594-0487

³ Antalya Yüksek Güvenlikli Ceza İnfaz Kurumu, Sosyal Hizmet Uzmanı mehmetcetinn007@gmail.com, Orcid no: 0000-0002-3330-9333

⁴ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü Dr. Öğretim Üyesi melihsever@sdu.edu.tr, Orcidno: 0000-0001-5818-5114

representing femininity together with the mastectomy operation brings with it many psycho-social problems due to a decrease in self-esteem.

Keywords: *Breastcancer, Photovoice, Self-Esteem, Mastectomy, Stigma*

1.Giriş

Kanser bir organizmadaki büyüme özelliklerinde bozulma meydana gelmiş hücrelerin kontrolsüz olarak çoğalması, büyümesi ve birikmesidir. Meme kanseri, kadınlarda rastlanan diğer kanser türleri arasında birinci sırayı alan ciddi bir kronik hastalık olarak nitelendirilmektedir. Aksan (2017) meme kanserini yaşamsal tehlike oluşturan ani başlangıçlı bir hastalık olarak nitelendirmekle beraber kadınlar arasında en sık rastlanan kanser türü olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanı sıra fiziksel aktivite ve egzersizlerin sınırlı yapılması ve sağlık olanaklarından yararlanmanın iyi olmaması nedeniyle meme kanseri tarama programı doğrultusunda tıbbi yardım alma olanaklarının az olması meme kanserinin önlenmesi, erken tanı ve tedavide başarı oranını düşürebilmektedir. Hekimler açısından meme kanserinin erken teşhis edilmesi ve vakit kaybı oluşturulmadan tedaviye başlanması birçok kadının hayata tutunmasına yönelik büyük bir adım olarak görülmektedir.

Yapılan birçok araştırma, belli özelliklere sahip kadınlarda meme kanseri görülme sıklığının arttığını ortaya koymuştur. Dede (2013) meme kanserinin ortaya çıkması durumu incelendiğinde ileri yaşlarda olmanın önemli bir risk faktörü oluşturduğunu ve riskin 45-55 yaşından sonra arttığını belirtmiştir. Aile bireyleri arasında herhangi bir bireyin meme kanseri teşhisi alması durumu diğer aile üyelerinin de meme kanserine yakalanma risklerini arttırdığı belirtilmiştir.

Uçar'a (2008) göre meme kanserinde kullanılan tedavi yöntemleri cerrahi, radyoterapi ve medikal tedavidir (Kemoterapi ve Hormonoterapi). Fakat bu yöntemlerin her birini tüm hastalara uygulamak doğru olmayabilir bu nedenle bir hasta için birden fazla tedavi yöntemini uygulamak gerekir. Bu yöntem; hastanın yaşına ve menopoza girip girmediğine, kanserin özelliklerini, ilerlemiş olduğu düzeyi yani evresi, kişinin sahip olduğu bünye ve kanseri tetikleyici bir hastalığı olup olmadığını belirler. Meme kanseri tedavisi sistematik ve lokal olarak ikiye ayrılmaktadır. Lokal tedavi direkt olarak tümöre, lenf nodlarına, memeye yahut diğer özel bölgelere uygulanmaktadır. Bu tedaviler radyoterapi ve cerrahi tedavilerde uygulanır. Sistemik tedavi ise tüm bedene etki eder ve bu da kemoterapi tedavisinde etkilidir. Cerrahi tedavide iki çeşit ameliyat yapılır. Bunlar meme koruyucu ameliyatlarda ve mastektomi ameliyatlardır. Hangi ameliyatın gerçekleştirileceğini de hastanın tümörün ve memenin büyüklüğü, hastanın genel durumu ve arzuları belirler. Meme koruyucu ameliyatlarda memenin tamamen alınmadığı, yalnızca tümörün alındığı ameliyatlardır. Bu yöntem memenin bütünlüğü, kadın ruh sağlığı ve kozmetikliğinin korunması nedeniyle kullanılır. Meme koruyucu ameliyatta tümör ve çevresindeki bir miktar doku çıkarılır. Mastektomi ameliyatlarda ise memenin tamamının alındığı ameliyatlardır (Uçar, 2008). Kanmaz'a(2019) göre meme kanseri sonucunda mastektomi operasyonu geçiren hastalarda "çok kötü bir olay yaşadım" algısı ile hastada

büyük bir yıkım oluşur. Bedensel ve ruhsal özgüveni sarsılır, vücudunun üzerinde denetimini kaybedeceğini düşünür ve cinsel fonksiyonunda azalma olacağı endişesine kapılır. Bu da hastanın özsaygısının azalmasına ve zedelenmesine yol açar. Kadınlarda görülen kanser türleri arasında %24,1'lik oranla meme kanseri ilk sırada yer almaktadır. Türkiye de coğrafi bölgelere göre farklılık göstermekle birlikte, her yıl meme kanseri olan kadınların oranı %1.5 oranında artmaktadır. Her yıl dünyada her yaşta 2.088.849 kadına meme kanseri tanısı konulmakta ve 626.679 kadın hayatını kaybetmektedir (Denizgil ve Sönmez, 2015).

1.1 Özsaygı

Çuhadaroğlu (1986) öz saygıyı tanımını bireyin kendini tanıyarak değerlendirmesi sonucunda, güçlerini ve yeteneklerini olumlu ve olumsuz yönleriyle olduğu gibi kabul ederek benimsemesi olarak tanımlamaktadır. Öz saygıyı oluşturan etkenler; bireyin kendini değerli ve beğenilir hissetme, yeteneklerini hayata geçirebilme, kabul görme, sevilme, başarıya ve bedensel özelliklerini benimseme olarak sıralanabilir. Rosenberg'a (1985) göre öz saygı basit bir şekilde kişinin kendine karşı olumlu veya olumsuz tutumudur. Özkan'a (1994) göre ise benlik saygısı bireylerin kendini değerli, başarılı, yetkin ve donanımlı hissetmesine ulaşma halidir. Doğumla gelişmeye başlayan benlik saygısı erişkinlik ve daha sonrasında ki dönemde dâhil olmak üzere büyüyen ve gelişen bir olgudur. Atilla ve Yıldırım'a (2020) göre benlik saygısı sosyal hayatta ve toplumlarda önemli ve gerekli bir ihtiyaçtır. Yaşam deneyimleri, çevrenin tepkileri, yaş, düşünceler, sosyal koşullar, sağlık, ameliyatlara, cerrahi nedeniyle oluşan şekil bozuklukları öz saygıyı etkileyen faktörlerdir. Benlik saygısının düşük olması kişinin kendini olumsuz ve değersiz hissetmesine ve sosyal hayatında yetersizlik yaşamasına sebep olmaktadır (Atilla ve Yıldırım, 2020). Denizgil & Sönmez (2015) toplumda kadının memesinin, cinselliğin, çekiciliğin ve annelik olgusunun bir simgesi olarak görüldüğünü belirtmektedir. Bununla beraber cerrahi operasyon ile birlikte memenin alınması kadınlığın en temel göstergesinin elinden alındığını, aile ve toplum tarafından kabul edilmeyeceğini, damgalanacağını düşünerek benlik saygısında azalmaya bağlı olarak birçok psiko-sosyal sorun beraberinde geldiğini açıklamıştır.

1.2. Meme Kanseri ve Öz Saygı

Güner'e (2020) göre, meme kanseri tedavi yöntemlerinden olan, cerrahi tedavinin içinde mastektomi ve meme koruyucu yöntemleri bulunmaktadır. Mastektomide meme ya çevre dokular alınarak ya da tüm meme dokusu alınarak yapılan işlemdir. Kanserin tedavisi son yıllarda oldukça gelişmiş olmasına karşın, pahalı ve uzun bir tedavi süreci olması, organ kaybına neden olabilmesi ve ölümlü sonuçlanma olasılığı gibi nedenlerden hasta ve hasta yakınlarına zorlu psiko-soyal problemler yaşatmaktadır. Bu hastalarda ameliyat sonrası ortaya çıkan psikolojik sorunlar: ölüm korkusu, geleceğe dair endişe, saç dökülmesi, beden imajında ortaya çıkan bozulmalar, sık kilo alıp verme durumu, kendini toplumdan dışlama, soyutlama ve benlik saygısında azalma gibi durumlar söz konusudur.

Eti Aslan vd. (1995)'e göre kişinin dış görünüşünün hastalık veya cerrahi bir operasyon sebebiyle değişikliğe uğraması ve bozulmasının beden imajını değiştirdiği ve bu durumun bireyin öz saygısını etkileyerek sorunlar

yaşayabileceğini belirtmektedir. Küçük kavradım (2020)' a göre bu tedavinin hastaların fiziksel görünüşünde meydana getirdiği etkiyle kadınların anksiyete, çökkünlük, travma sonrası stres bozukluğu, agresiflik durumu ve benlik saygısını yitirmesi gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Arıkan (1992)'a göre yapılan farklı araştırmalarda mastektomi operasyonu geçiren hastaların büyük bir kısmında ruhsal problemlerin bir seneyi aşkın olarak sürdüğüne yönelik bulgular elde edilmiştir.

Prates (2017)'e göre benlik saygısı kişinin kendi hayatını ve kendisi hakkında sahip olduğu çeşitli izlenimleri olumlu veya olumsuz olarak düşünerek anlama biçimidir. Bu bağlamda kadının karşı cinsten arzu uyandıran cinsel organının kaybı, kadının fiziksel görünümüne çeşitli zararlar vererek, kadınlığını kaybettiğini hissettirebilir. Aslında kadınlığı sembolize eden kavramlardan biri olan memenin kaybı kadınlara eski vücutlarını ve çekiciliklerini yitirdiklerini düşündürür. Kadınlara artık güzel olmadıklarını düşündüren bu durum vücut imajına yıkıcı bir saldırı olarak görülür. Meme kanseri tedavisi olan kadınların da düşük benlik saygısına sahip olmalarının temel nedeni bu durumdur.

Berterö (2002) yapılan araştırmalar sonucu mastektomi operasyonu geçiren kadınların farklı bir duygu yoğunluğu içerisinde olduklarını, kendileri ile eşdeğer gördükleri diğer kadınlarda bulunan özelliklere sahip olmadıklarını, bu duygunun aynı değerlere sahip olamama duygusu olduğunu belirtmiştir. Diğer bir önemli nokta olarak mastektomi operasyonu geçiren kadınların bu durum karşısında utanç duydukları, kadınlığı sembolize eden organlarının eksikliğini sakatlanma olarak nitelendirdiklerini belirtmiştir. Partnerlerin, mastektomi operasyonu geçirmiş eşlerine insan ve kadın değerleri bakımından hiçbir kayıplarının olmadığını belirttikleri ama eşlerin bu durum karşısında sürekli şüpheli bir yaklaşım sergilediklerini belirtmiştir.

Arbinaga vd. (2019) kemoterapi sonrası oluşan saç dökülmesi durumunun tedavi sürecindeki en önemli yan etkilerinden biri olduğu ve bu durumun çoğu hasta için büyük bir endişe kaynağı olmakla beraber ruh hallerini ve özgüvenlerini olumsuz etkilediğini belirtmiştir.

Wojtyna vd. (2007)'a göre benlik saygısının olumlu yönde olması mastektomi geçiren hastalarda zihinsel bozuklukların görülme olasılığının daha az olacağı yönündedir. Benlik saygısı hastaların yaşam kalitesi ile ilgili bir faktördür. Hastalıkla başa çıkma, hastalığa uyum sağlama ve hastalığın durumunun değerlendirilmesi benlik saygısının seyrini etkilemektedir.

1.3. Meme Kanseri ve Damgalanma

Meme kanseri olan kadınlar açısından beden imajındaki değişimler, dış görünüşe yönelik ortaya çıkacak olan farklılıklar, anneliği ve cinselliği sembolize eden anlam, eşleri ile aralarındaki duygusal bağların zarar göreceğine yönelik gelişen korku ve kaygıların içselleştirilmiş ve toplumsal damgalamayı ortaya çıkardığını belirtmektedir. Toplum içerisinde kanser hastalığının ölüm cezası olarak nitelendirilmesi, kültürel inançlar, önyargılar, hastalıkla birlikte ortaya çıkan sosyal ve ekonomik yük, ayrımcı davranışlar, hastalığın tedavi edilemeyecek bir tür olarak görülmesi ve bulaşıcı bir nitelikte olduğuna yönelik olumsuz düşünce ve tutumların toplumsal damgalamayı ortaya çıkardığı belirtilmektedir. Erdem & Özmen (2018) ilk kez damga

(stigma) kavramının Yunanlılar tarafından ahlaki açıdan kötü görülen, suçlu, köle ve hasta kişilerin bedenlerine yaptıkları işaretleme ve dağlamalarla birlikte ortaya çıktığını belirtmektedir.

Tel (2012) benlik saygısı ve damgalanma kavramları arasında olumsuz yönde bir ilişki olduğunu, damgalanma hissi arttıkça benlik saygısının azaldığını belirtmektedir. Benlik saygısı ile içselleştirilmiş damgalama arasında yakın bir ilişki bulunduğunu öne sürmektedir. Çaydam & Yıldız (2020) içselleştirilmiş damgalanmanın toplum tarafından ortaya konulan olumsuz düşünce ve tutumları bireyin kendisine ait olarak görmesi olarak tanımlamakla beraber bu olumsuz düşünce tutumların değersizlik ve utanç gibi duyguları ortaya çıkararak bireyin kendisini toplumdaki uzaklaştırmasında rol oynadığını belirtmiştir. Arı (2019) içselleştirilmiş damgalanma sonucunda hasta olan bireylerin geleceğe dair amaç ve hedeflerinden vazgeçerek diğer insanlardan kendini soyutlayan davranış kalıpları gösterdiğini belirtmiştir. Bireylerin kendilerine yönelik damgalamayı içselleştirmelerinin gelecek yaşamlarına yön verecek etkilere yol açacağını, sınırlı bir sosyal çevre, korku, reddedilme duygusunun yanında düşük benlik saygısının oluşmasında büyük bir etkisinin olduğunu belirtmiştir. Rossman (2004) yapmış olduğu çalışmada; kemoterapi tedavisi sonucunda hastalardaki saç dökülmesinin, beden imajını değiştiren bu görünür yan etkinin, hastaların sosyal olarak kendilerini değersiz hissetmelerine ve çevreleriyle etkileşimlerinde damgalanmalarına yol açabileceği sonucuna varmıştır. Çamlı (2019)' ya göre damgalanmadan en fazla etkilenen hasta gruplarından biri de meme kanseri hastalarıdır. Damgalanma hastalarda yalnızca bedeninden utanmaya neden olmamakla beraber aynı zamanda çekingen davranışlara yol açarak cinsel hayatlarında da sorun yaşamalarına neden olmaktadır. Güngör Kaya (2020)'a göre kanser tanısı almış hastalar damgalama nedeni ile izolasyon duygusu, dışlanma ve terk edilmekten korkma ve sosyal destekten yoksun bırakılma tehdidi altındadır.

Bu çalışmada mastektomi operasyonu geçiren meme kanseri kadınların benlik saygılarını etkileyen faktörlerden biri olan damgalanma ele alınarak özsaygı durumları incelenecektir. Meme kanseri kadınların tedavi ve tanı sürecinde yaşadıkları en önemli sorunların başında umutsuzluk ve çaresizlik gelmektedir. Kansere ilişkin kontrollerin devam ettiği durumlarda bu duygular tedavi sonrasında da sürmektedir. Memenin kısmen veya tamamen alınması, kemoterapi tedavisinin kalıcı yan etkileri, toplumsal damgalama ile ilişkili olarak, depresyon, kaygı ve stres gibi duygular benlik saygısının bozulmasına sebep olabilmektedir. Buradan yola çıkarak bu çalışmada tedavi görmekte olan meme kanseri hastalarının özsaygı durumlarının damgalanma kuramı çerçevesinde belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Çalışma Tasarımı ve Gruplar

Fotoses, araştırmacıların bireysel ve toplum sağlığı ihtiyaçlarını belirlemek için kullandıkları toplum temelli katılımcı bir nitel araştırma yöntemidir. Singhal ve Devi (2003), katılımcı araştırmanın "halk üzerinde çalışmak veya halk için çalışmak yerine halk ile ve halk tarafından çalışmak" anlamına geldiğine işaret

etmişlerdir. Katılımcı eylem araştırmalarından biri olan fotoses yöntemi genellikle dezavantajlı kişilerin seslerini imajlar yolu ile ifade etmesine yönelik kullanılmıştır (Wang, Cash, & Powers, 2000). Fotoses, katılımcının veri toplamada daha büyük bir rol oynadığı katılımcı bir araştırma modelidir. Katılımcılar, düşüncelerini temsil etmelerine ve düşüncelerini aile içinde ve ötesinde görsel ve sözlü olarak paylaşmalarına izin veren fotoğraflar çekmektedir. Fotoğraf çekmek ve daha sonra çektikleri fotoğrafı yorumlamak, katılımcılara kendileri için yapılan yorumların aksine kendi yorumlarını söyleme fırsatı verir. Bu araştırma modelinin fotoses olmasının en büyük nedeni meme kanserli kadınlar için hastalık hakkında konuşmanın onlar için zor olmasıdır. Görsel araçlar, konuşma diline ek olarak fotoses çalışmasında katılımcıların kendilerini ifade etmelerini kolaylaştırabilir. Bu çalışmada katılımcıların çektikleri resimleri kullanarak meme kanseri ve mastektomi operasyonu sürecinde yaşadıkları deneyimlere kapsamlı bir bakış elde etmek amaçlanmıştır.

Bu çalışma, bilginin araştırmacılar ve katılımcılar arasında birlikte yaratıldığını kabul eden bir yapılandırmacı araştırma yaklaşımını benimsemiştir. Bu çalışmada Türkiye genelinde meme kanseri teşhisi konulmuş ve mastektomi operasyonu geçirmiş 42-67 yaş arası 14 katılımcının kanserle yaşama deneyimleri fotoses (photovoice) uygulaması ile yorumlamaları incelenmiştir. Çalışmada katılımcılardan gelen 45 fotoğraftan 23'ü seçilip analiz edilmiştir. Çekilen fotoğraflar kademeli olarak elenmiş, bu süreçte yorum zenginliği ve maksimum çeşitliliği baz alınmıştır. Fotoğrafları çeken katılımcıların kendilerine verilen müstear isimleri ve gerçek yaşları fotoğrafların alt kısımlarında verilmiştir. Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığından gerekli izin alınmıştır (18.01.2022 tarihli ve 116/19 sayılı kararı).

2.2. Fotoses Prosedürü

Araştırmada veri toplama ve analiz süreci iki aşamadan oluşmaktadır. Veri toplama ve analizinin ilk aşamasını katılımcılar tarafından fotoğrafların çekilmesi ve yorumlanması ikinci aşamasını ise, fotoğrafların seçilmesi ve analizi oluşturmaktadır. Araştırma öncesinde yapılan görüşmeler ile katılımcılara fotoses çalışması hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Araştırma iki aşamada gerçekleştirilmiştir.

Aşama 1: Covid-19 pandemisi nedeniyle görüşmeler çevrimiçi olarak yapılmıştır. Görüşmeyi yapan araştırmacılar katılımcılara fotoğrafların nasıl çekileceğine ve yorumlayacağına dair bilgi verdikten sonra, meme kanseri ve mastektomi operasyonu sonrasında duygularını betimleyecek en az üç fotoğraf çekmeleri istenmiş ve kendilerine bir hafta süre verilmiştir. Çalışma için telefonlarını veya kameralarını kullanmaları ve etik sorun olmaması adına insan yüzü ve kendilerini çekmemeleri istenmiştir. Daha sonra bu fotoğraflara yükledikleri anlamları yorumlamaları istenmiştir. Katılımcılar çektikleri fotoğrafları yorumlarken İngilizce SHOWED kısaltması olarak da bilinen altı sorudan yararlanmışlardır: (a) Burada ne görüyorsunuz? (b) Burada gerçekte ne oluyor? (c) Bunun hayatımızla nasıl bir ilgisi var? (d) Bu durum veya endişe neden var? (e) Bu fotoğraf başkalarını nasıl eğitebilir? ve (f) Bunun hakkında ne yapabiliriz? SHOWED, katılımcıların resimlerini kolay bir şekilde yorumlamaları için araç olarak kullanılmaktadır (Wang & Burris, 1997).

Aşama 2: Her bir fotoğraf, araştırmacılar tarafından fotoğrafta ne olduğuna ve yorumlarda ne yazdığına bakılarak ayrı ayrı analiz edilmiştir. Fotoğraflar analiz edilirken her katılımcı için ayrı ayrı kod listesi oluşturulmuştur. Tüm fotoğraf ve yorumlardan elde edilen kodlar bir araya getirilmiştir. Bu kodlar arasında benzerlikler ve farklılıklar incelenmiştir. Buna bağlı olarak birbiri ile ilişkili olan kodlar bir araya getirilerek alt temalar oluşturulmuştur. Alt temalardan bir üst anlam ifade eden temalara ulaşılmıştır. Araştırmacılar tarafından yorum zenginliği ve maksimum çeşitliliği baz alınarak 23 fotoğraf seçilmiş ve bu fotoğraflar tüm araştırmacıların birlikte katıldığı oturumlarda tekrar okuma yöntemi ile program kullanılmadan analiz edilerek yorumlanmıştır.

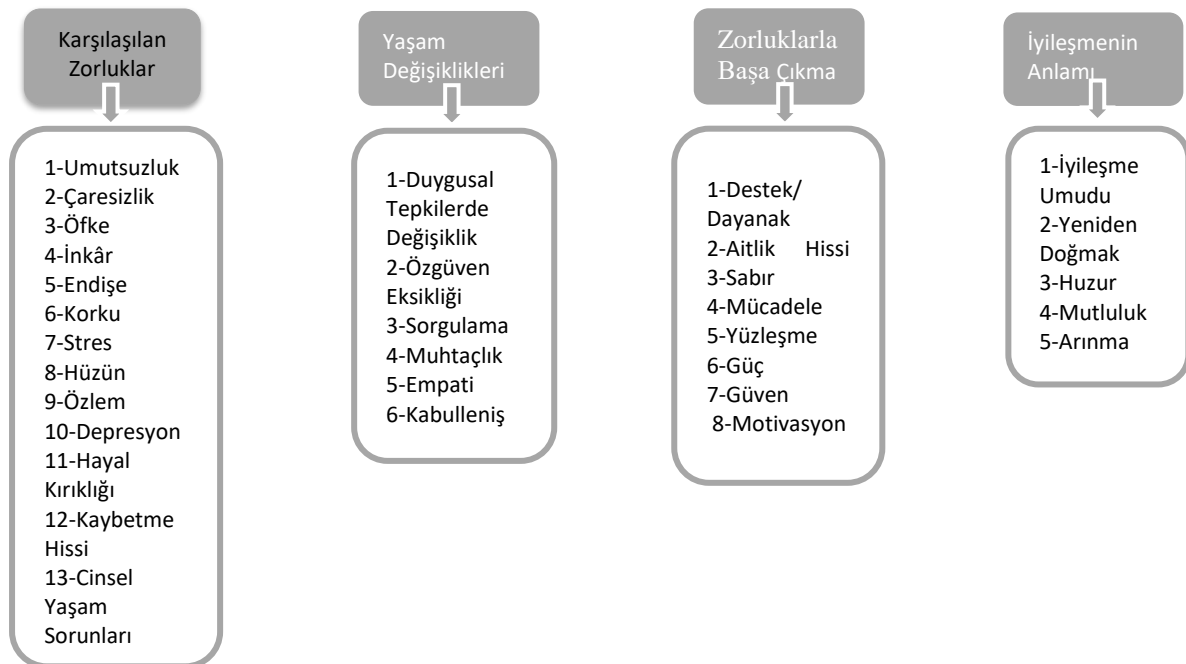
2.3. Verilerin Analizi

Katılımcıların çektikleri fotoğraflar ve yorumlamaları sonucu elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir (Patton, 2002). Katılımcılar tarafından çekilen fotoğraflar ilk önce yorumları ile birlikte ele alınarak katılımcıların çektikleri temalar tespit edilmiştir. Birbiri ile ilişkili olan fotoğraflar ve katılımcı yorumları gruplandırılmıştır. Daha sonra araştırmanın amacı doğrultusunda kodlamalar yapılmış ve temalar belirlenmiştir. Ardından 23 fotoğraf analiz edilerek araştırmacılar tarafından yorumlanmıştır.

3. Bulgular

Katılımcıların çektikleri 45 adet fotoğraf ve oluşturdukları yorumlar tek tek analiz edilerek kod listesi oluşturulmuştur. Daha sonra birbiri ile ilişkili olan kodlar bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur. Analiz sonucunda 4 tema ve 32 alt temada karar kılınmıştır. Bu temalar aşağıdaki şekilde ele alınmıştır;

- Karşılaşılan zorluklar
- Yaşam değişiklikleri
- Zorluklarla başa çıkma
- İyileşmenin anlamı

3.1. Tema 1. Karşılaşılan Zorluklar

İnsanlığı yüzyıllardır tehdit eden bir hastalık olarak bilinen kanserin bir türü olan meme kanseri, hastalığa yakalanan bireylere oldukça zor bir süreç yaşatmaktadır. Meme kanseri geçiren katılımcılar mastektomi operasyonundan sonra yaşadıkları zorlukları fotoğraflar yardımıyla açıklamaya çalışmışlardır.

Resim 1. Çaresiz Bekleyiş (İ.A.-47 tarafından çekildi). Kar yağdığında içim titrer ve buz gibi olurum. Bir telaş alır götürür beni. Çünkü meme kanseri tanısı konulduğu zaman tedavim için PET CT çekilmesi gerekiyordu. Fakat bu uygulama için PET CT ilacı gerekti. Bu ilaçta yurt dışından uçak ile Antalya havalimanına gelecek oradan da hastaneye getirilecekti. Yoğun kar yağışından dolayı yollar kapanmıştı ve ilacım bir hafta geç bir şekilde elime ulaştı. Bu yüzden her kar yağdığında o zaman ki çaresiz bekleyişim aklıma gelir ve ürperirim.

Bu resimde kemoterapi sürecindeki hasta tedavi sırasında yaşadığı zorlukları, güçlükleri ve çaresizlikleri aktarmıştır. Hasta ilaçlarına kavuşma sürecindeki çaresiz bekleyişini ve sabrını bu resim ile anlatmıştır. Bu çaresiz bekleyişin sebebi hava şartları olduğu için, sabır olgusunu kar ile sembolize etmiştir.

Resim 2: Yoksun (Y.A-45 tarafından çekildi). Aslında bir kadın olarak vücudumuzda kaybetmekten korktuğumuz her şey; saç, kaş, kirpik, tırnak, meme...Biz meme kanseri kadınlar aynaya her baktığımızda o kadar çok kayıplarla karşılaşıyoruz ki. Her gün makyaj yapar, saçlarımla oynar, ojeler sürüp, en güzel elbiselerimi giydim. Acaba bu kemoterapi daha neler götürecek ne kadar kayıp vereceğim diye günlerce düşündüm. Dökülen saçlarımla yerini peruk, takma kirpik ve tırnaklar, bandanalar teker teker aldı. Unutmayın kanserin dokunamadığı tek yer kalbiniz...

Başka bir katılımcı bu sürecin fiziksel olarak olumsuz etkilerinden bahsetmiştir. Bir kadın olarak kendini çekici ve güzel hissetmesini sağlayan uzuvlarını kaybetmenin verdiği hayal kırıklığını aktarmıştır. Fakat bunların yerinin doldurulabileceğinin mümkün olduğunu ve bunun unutulmaması gerektiğini vurgulamıştır. Unutmayın kanserin dokunmasıyla tek yer kalbiniz sloganıyla bu düşüncesini desteklemiştir.

Resim 3. Yeniden Yeşermek (S.E.-53 tarafından çekildi). Bu fotoğraf meme kanseri tedavisi görürken kendim için duyduğum endişelerin yanı sıra kızlarıma genetik olarak bu hastalığı vermiş olabilme ihtimalinin endişelerini de taşıdığımı ifade etmektedir. Bu fotoğrafta aynı kökte can bulan üç dalın içinden solmuş olan beni, canlı kalanlar iki kızımı temsil etmektedir. Bir anne olarak bana hastalığımın daha çok acı veren ve kaygılanmama yol açan bu durum ya çocuklarıma sağlıksız genler verdim korkusunu pekiştirmektedir. Fakat tüm bu olumsuz düşüncelere rağmen hastalığı atlattığım içimde solan umutların yeniden yeşerebileceğini ve hayat bulacağını idrak etmeme vesile oldu. Bu konuda hastalara verebileceğim tavsiye hali hazırda moral gerektiren bir hastalıkla savaşırken yersiz kaygılarla içlerinde ki umutları canlı tutmaları gerektiğidir.

Yukarıda gördüğümüz fotoğrafta kendi yaşadıklarını aynı kökte can bulmuş üç dallı bir bitkiyle bağdaştırarak kendi iç dünyasıyla arasında duygusal bir bağlantı kurmuştur. Burada katılımcı hastalığı genetik yollarla ailesine aktarabilme ihtimalinin korkusunu yaşamaktadır. Hatta bu korkunun hastalık korkusunun bile önüne geçtiğini düşünmüştür. Bu korkunun umut ve inançla aşılabileceğini aktarmıştır.

Resim 4. Yasaklı Kol (E.Y.-45 tarafından çekildi). Bu fotoğraf meme kanseri tedavisi gördüğüm süreç boyunca takmam gereken ve hayatım boyunca sahip olduğum takılardan çok daha ayrı bir anlama sahip olan hastane bilekliğimi ifade etmektedir. Fotoğrafta koluma dokunulmasının yasak olduğunu gösteren bir bileklik yer almakta. Bu bilekliğin hastalığıma dair üzerimde bıraktığı en büyük etki onlara en ihtiyacım olduğu zamanda eşime ve çocuklarıma doyasıya sarılmama engel olan bir nesne

olması idi. Bu durum üzerimde kaygı, fırsatım varken onlara sarılamıyor veya sarılamayacak olmamın korkusu ve stres düzeyimin yükselmesi gibi sorunlara neden oldu. Dolayısıyla bu fotoğraf ile sevdiğimiz insanların varlığının çok zor süreçlerde bizlere nasıl iyileşme motivasyonu sağladığını anlatmak istedim.

Katılımcı mastektomi operasyonu sonrasında koluna dokunulmasının yasak olduğunu belirten hastane bilekliği ve bu bileklik yüzünden ailesine doyacağına sarılamamanın verdiği stres ve kaygıdan yakınmaktadır. Hayatta sevdiğilerine en ihtiyaç duyduğu anda onlara dokunamamak ya da küçük çocuğunu kucağına alamayan bir anne olmak kendisinde memenin eksikliğinden daha büyük bir eksiklik duygusu yaratmaktadır.

Resim 5. Çekiciliğin Rengi (E.Y.-45 tarafından çekildi). Bu fotoğrafta kadınlığımı, cinselliğimi, doğurganlığımı ifade eden ve eskiden bana kendimi çekici hissettiren sütyenim yer almakta. Sütyenlerimi her gördüğümde onları tekrar ne zaman kullanacağım, kullansam canım acır mı, kocam yara izimi gördüğünde bana acır mı yoksa beni arzulamaya devam eder mi, doğurganlığımı olumsuz etkiler mi gibi içimde kocaman boşluklar yaratan sorular beynimde yankılanıyor. Mememin olmadığını bana en çok hatırlatan eşyalarımın biri olduğu için kendimi eksik hissettiriyor. Memesini kaybetmiş bir kadın olarak emin olduğum tek şey kabullenmek için kendimi ikna etmem gerektiğidir. Bu nedenle küsmek yerine yaşamak için bu kadar çaba sarf ettiğim yarınlarıma sarılmak ve sarılmaya teşvik etmek tecrübeme dayanarak başkalarına verebileceğim en önemli tavsiye olmaktadır.

Bu fotoğrafta katılımcı çekmiş olduğu sütyeni ile kadınlığını ve cinselliğini bağdaştırmıştır. Sütyenini her gördüğünde cinsel ve bedenen kendini yetersiz gördüğünü aktarmıştır. Kadının cinsel yaşamında önemli bir yeri olan meme ve iç çamaşırları onun için artık bir travmadan ibarettir. Eşi tarafından beğenilmeme ve çekici bulunmama korkusu cinselliğe bakış açısını tamamen değiştirmiş durumdadır.

Resim 6. Zamanın Anlamı (G.A.-42 tarafından çekildi). Bu fotoğraf meme kanseri tedavisi gördüğüm zamanlarda ölümden ne kadar korktuğumu ve zamanın benim için hiç olmadığı kadar anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Sağlıklı bir insanın saatlerin

önemini yitirdiği ve erteleme alışkanlığının had safhada olduğu günlerimden duyduğum pişmanlığı anlatmaya çalıştım. Eğer hastalığımı yenemeseydim ertelediğim her şeyi gerçekleştirmeden bu dünyadan gidecektim. Bu hastalığı yenmiş olmama rağmen mememi kaybetmemin bile geçmişe dair kendimi, bedenimi daha az sevmem konularında bir pişmanlık yarattığını ifade edebilirim. Dolayısıyla bir insanın yaşamı boyunca kendine yapacağı en büyük iyilik kendini sevmesi, zamanını kendisi için en verimli şekilde kullanabilmesidir.

Bu fotoğrafta katılımcı meme kanserine yakalandıktan sonra ölüme yaklaşmanın verdiği korku ve stresin ve kanseriz yaşamında sahip olduğu zamanın anlamını idrak ettiğini ifade etmiştir. Ölümden korkmak kadar istediği gibi yaşayamadan ölme korkusu ona zamanın doğru kullanılmasının ne kadar önemli olduğu acı bir şekilde öğreterek pişmanlık duymasına neden olmuştur.

Resim 7. Sonlanma Düşüncesi (H.Y 48 tarafından çekildi). Bu fotoğrafta ölülerin tek başına olduğu bir mezar görmektesiniz. Hastalık süreci boyunca sürekli bir ilaç kullanmak zorunda olmam ve bu durum fiziksel görünüşümdede birtakım sorunlara yol açması nedeniyle yaşadığım sürecin sonunun bu fotoğraftaki gibi olacağını düşündüm. Sonucun ölüm olacağını düşünmek bana hastalık süreci boyunca bir endişe içinde olmama neden oldu. Bu fotoğraf eninde sonunda ölümün olacağına ama bir vaktin olduğu düşüncesinde olmamız gerektiğini hatırlatmaktadır. Bu konuda yapmamız gereken ise hiçbir şekilde umudumuzu kaybetmemektir.

Bu fotoğrafta katılımcı meme kanserine yakalanmasından dolayı sürekli ilaç kullanarak hayatını devam ettirebileceğini ve ilaçların da etkisinin azalmasından sonraki sürecin ise ölümle sonuçlanacağını ifade etmeye çalışmıştır. Hastalık sürecinin sonunun ölüm ile sonuçlanacağı düşüncesinin kendisini hastalık kadar yıpratıcı bir etken olduğunun da altını çizmiştir. Hastalığının, endişe ve stres ile birleşmesi ile birlikte altından kalkılması zor bir yük haline geldiğini ifade etmeye çalışmıştır.

Resim 8. Solmuş Hayat (A.D. 38 tarafından çekildi). Bu fotoğrafta çevredeki yaşam döngüsünün normal olarak ilerlediğini ama bütün halinden koparılan bir çiçeğin solmaya başladığını görmekteyiz. Meme kanseri tedavisi ile sıkıntılı bir süreç geçirmeye devam ederken göğsümün alınması durumu bende büyük bir üzüntüye yol açmıştı. Göğsümün alınmasıyla birlikte bu çiçek gibi iyice solup zamanla kaybolup gideceğimi düşünmüştüm. Bu durum ölümle burun buruna yaşadığımı her saniye bana hatırlatmaktaydı.

Katılımcı hayatına sağlıklı bir şekilde devam edebilmek adına meme kanseri tedavisi olan mastektomi operasyonu geçirdiğini ve bu operasyondan sonraki hayatında eksiklik hissinden kurtulamayacağını dolayısıyla üzüntüden başka bir duygu yaşayamayacağını öngörerek bu durumu solmuş bir çiçek ile bağdaştırmıştır. Geçirdiği operasyon ile birlikte hayatının geri kalanına diğer insanlardan eksik devam edeceği düşüncesinin kendisini rahat bırakmadığını dile getirmiştir.

Resim 9. Sınırlı Işık (A.D. 38 tarafından çekildi). Bu fotoğrafta gece karanlığında hiçbir şeyin görünmediği bir ortamda küçücük bir alanı aydınlatan lamba görmekteyiz. Hastalık sürecinde vaktimin çoğunu hastanede geçirmemden dolayı ailem, birkaç doktor ve hemşireler ile iletişim halinde olabiliyordum. Bu ışık iletişim halinde olabildiğim az sayıda kişiyi ifade etmektedir. Bundan sonraki zamanımı bu şekilde geçireceğimi düşünmüştüm ve bu bende endişeye, üzüntüye neden olmuştu. Bu fotoğraftaki gibi karanlık, insanlarda üzüntü ve kasvetle birlikte ileriye görememek olarak da nitelendirilebilmektedir. Ama sıkıntılı süreç geçip güneş doğunca ilerisi hakkındaki görüş ve düşünceler değişmektedir. Buradaki güneş ise tedavinin olumlu sonuçlanarak bireyin sağlığına kavuşması durumudur. Böylesi durumlarda her daim güneşin doğacağına olan inancımızı yitirmememiz gerekmektedir.

Katılımcı yakalanmış olduğu hastalıktan dolayı vaktinin büyük bir bölümünün hastane ortamında geçtiğini, sınırlı sayıda kişilerle iletişim kurabildiğini öne sürerek hayatının geri kalan bölümü adına plan yapma olanağının olmadığını düşünerek bu durumu çekmiş olduğu fotoğrafla bağdaştırmıştır. Hastalığının sebep olduğu bazı sosyal ve fiziksel değişikliklerin kendisine üzüntü verdiğini ve gelecek yaşamı hakkında olumlu düşünceler içerisinde bulanamadığını dile getirmeye çalışmıştır.

Resim 10. Karlar Altında Ben (E.C.-47). Herkesten ayrılabilirim. Eşimden, çocuklarımdan... Ama kendimden, içimdeki bu davetsiz misafirden asla. Karlar altında acıyan yaralarım. Hissetmediğim hissedemediğim üşüme duygum. Bu duyguya alışmaya çalışmak, yürümek saatlerce ayakların kanayana kadar yürümek ve sindirmeye çalışmak.... Bu durum bana endişe hissettiriyor. Acıyı, üzüntüyü sindire sindire yaşamalıyız. Ağlamalıyız da haykırmalıyız da...

Katılımcı kanserin kendisine yaşattığı şoku bu resimle ve yorumuyla derinden yansıtmıştır. Kanserle beraber hayatına giren ölüm korkusunu ve ailesinden ayrılabilceğini kabullenmeye çalıştığı hissedilmektedir. Yaşadığı acı ve üzüntüleri yavaş yavaş atlarmaya çalışmasını karda uzun süre yürüyerek rahatlamaya benzetmiştir.

3.2. Yaşam Değişiklikleri

Meme kanserine yakalanmış ve mastektomi operasyonu ile memesini kaybetmiş kadınların yaşadığı duygudurum bozuklukları yaşamlarında birtakım değişiklikleri meydana getirmiştir.

Resim 11. Sihirli Toka (F.Y.- 55 tarafından çekildi). Bu fotoğraf saça takılan bir tacı göstermektedir. Dışarda tesettürlü bir kadını ve saçlarımı eşarbım ile örtüyordum. Eve gelince eşarbımı çıkarıp uzun saçlarıma en sevdiğim tokayı takıyordum. Bu süreçte doktorum saçlarımı kesmemin daha iyi olacağını söylemişti. Saçlarımı kesmek istemedim. Saçlarımı bir anda ne kadar dökülebilir ki diye düşünüyordum. Elimi saçlarıma attığımda elimde yığınla saç tellerimi gördüm. Sonra hemen gidip saçlarımı kazıttım. Sürekli evde bu tokaya bakıp iç geçiriyordum. Kazıtmakla da bitmedi çünkü yatağa başımı koyduğumda canım çok yanıyordu. Kısacık saçlarım beni aynalara küstürdü. Eşarbımı artık evde de çıkarmıyordum.

Bir katılımcı kemoterapiden sonra kaybettiği saçlarına duyduğu özlemi en sevdiği tokasıyla bağdaştırmış ve duyduğu özgüvensizliği daha derinlerde yaşadığını ifade etmiştir. Bu sürecin onun saçlarına yansımaları, saçlarının kestirme kararının kendisi için zor bir karar olduğunu belirtmiştir. Saçlarını kestirdikten sonra, uzun saçlarına duyduğu özlemi, sevdiği tokasını bir köşeye koyup izlediğini ve kısa saçlarından dolayı kendisini kötü hissettiğini aynalara bakmak istemediğini anlatmıştır.

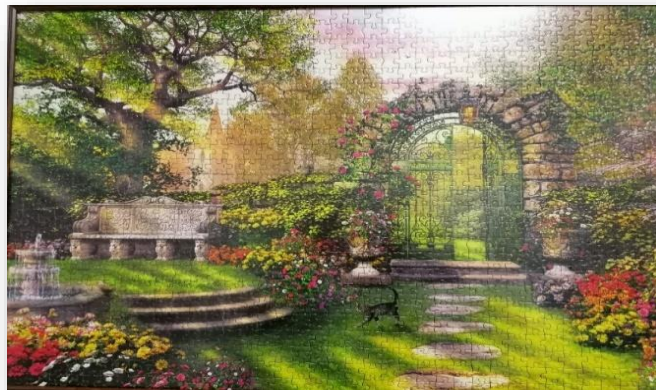

Resim 12. Kolumdaki Yokluk Hissi (M.K. -52 tarafından çekildi). Ameliyat sonrası ayılırken hissettiğim duygu: lenflerime de sıçramış. Lenflerim alınmış. Ama neden kolumu yukarıda bırakmışlar ki? Operasyon esnasında uygulanan tetkikle lenflerime de sıçradığı bulunup lenflerim alınmış. Uyuşma hissi yaşıyordum. Hala kolumu her yukarı kaldırımda (fotoğraftaki gibi) ya da bazen durup dururken o an aklıma geliyor. Sıçrama olmasaydı lenflerim alınmayacaktı. Alındı ve artık sağ kolum her enfeksiyonda, kesikte ya da ufak bir travmada ağrıyor, uyuşuyor. Erken teşhis bile olsa sıçrama ihtimaline hazır olmak gerekiyor. Ve lenfleri alınan insanların bunun sonuçlarını kabullenip ona göre davranmaları, özen göstermeleri şart. Lenf alınan kolda ağrı uyuşma vb. sorunların oluşmaması için gereken maksimum özenin nasıl gösterileceği ile ilgili yayınlar yapılmalı.

Bu fotoğrafta ameliyat esnasında kanserin kadının kolundaki lenflerine sıçraması sonucunda onda yarattığı acı ve anımsamayı anlatmakta. Fotoğrafta kazağın kolunu yukarı kaldırarak, lenflerinin alındıktan sonraki hissettiği duyguyu yansıtmış. Lenfleri alınan insanların artık kolunu eskisi gibi kullanamadığını, koluna karşı daha fazla özen gösterilmesi gerektiğini anlatıyor.

3.3. Tema 3. Zorluklarla Başa Çıkma

Meme kanseri ve mastektomi operasyonu hastaları gerek ruhsal gerekse fiziksel olarak çok yoran bir hastalık ve tedavidir. Tedavi sürecinin ve tedavi sonrasında hayatlarına tekrar adapte olma çabasının hastalarda yarattığı olumsuz duygularla ve karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmaları bu süreci doğru yönetmek açısından oldukça önem teşkil etmektedir.

Resim 13. Rengarenk Dünyam (Y.A.-45 tarafından çekildi). Bu binlerce parçadan oluşan bir puzzle. Benim hayatım gibi... Bu puzzle'in bir parçası da "benim". Bu resimde doğanın nasıldır düzen içinde ilerlediğini görüyoruz. Benim hayatımda işte böyleydi. Ailem, dostlarım, işim ve ben. Her şey yolundayken bir anda tüm düzenim bozuldu ve kendimi kaybettim. Ben

olmazsam çocuklarım ne yapardı. Tek endişem buydu. Ben olmazsam da herkes hayatını bir şekilde sürdürebilir diye düşünmedim. VAZGEÇMEDİM! Bir parçası eksik puzzle olmaz ki... İnsanlara kanser ile dans nasıl ediliri gösterdim. Bunun en iyi örneklerinden biriyim. VAZGEÇMEYİN!

Bu rengarenk fotoğrafta doğanın içinde olduğu uyum gibi hastalıktan önceki hayatını puzzle ile birbirine benzetmiştir. Hastalıkla beraber onun hayatında da puzzlenin bir parçasının kaybolduğunu belirtmiştir. İnsanlara kanser ile nasıl dans ediliri ve vazgeçmemenin önemini vurgulu ve akıcı bir şekilde aktarmıştır.

Resim 14. Olmak Ya Da Olmamak (E.K.-65 tarafından çekildi). Bu fotoğrafta hastalığının benden aldığı ve cinsiyetimi anlamlı kılan mememi ve saçımı görüyorsunuz. Kanser hastalığı ve geçirdiğim operasyon sonucunda kaybettiğim fakat yine de sahipmiş hissi veren bir görsel. Mastektomi operasyonundan sonra kaybettiğim mememin yerine protez olarak kullandığım mememi ve kemoterapi sonrasında kaybettiğim saçlarımın görüntüsü yer alıyor. Ameliyat öncesinde uzun ve kınalı saçlarımın artık olmaması ve beş çocuğumu büyütürken onları beslediğim mememin bedenimde yer almamasının bana hissettirdiği acı gerçek. Mememi kaybettiğimde kapıldığım inkâr etme ve eksik olma duygusunu artık onu elimde tutuyor olmakla beraber yendiğimi ve aştığımı hissediyorum. Saçlarımın artık eskisi gibi uzun ve sağlıklı olmayacak korkusunu onları saklayarak ve bazen onlara dokunarak korkumu aşmaya çalışıyorum. Hastalıkla beraber kadınların girdiği depresyonun geçici olduğunu ve eksiklik hissinin yapay yollarla da olsa kadınların doldurulabileceklerini düşünüyorum.

Katılımcı 5 çocuğunu emzirdiğini belirttiği memesini ve kınalı saçlarını kaybetmenin verdiği acıyı bunları saklayarak ve bazen de dokunarak aştığını belirtiyor. Hissettiği acı ve kaybetme duygusunun yarattığı izlenimini katılımcı, elinde tuttuğu protez meme ve saç ile somut bir şekilde duygusal açlığını açığa çıkartmakta. Katılımcının memesine yüklediği anlam beş çocuğunu emzirdikten sonra daha da artmıştır. Memesinin alınmasından sonra hem uzuv kaybının olması hem de memesinin ona çocuklarını hatırlatması katılımcının yaşadığı süreci daha da zor hale getirmiştir. Korkusunu saçını saklayarak ve arada memesine dokunarak azaltmaya ve yenmeye çalıştığını belirtmiştir.

Resim 15. Kırılmanın Basamakları (E.K.-65 tarafından çekildi). Bu fotoğraf duygularımın ve benliğimin aldığı ağır yaralara rağmen hala bir taş gibi sert bir şekilde ayakta durduğumu ifade ediyor. Çatlakları ve delikleri olmasına rağmen bütünlüğünü kaybetmemiş bir merdiven görüyorsunuz. Hastalık sürecimin her aşamasında sağlığımdan ve duygularımdan aldığım darbeler, depresyona ve umutsuzluğa kapılarak kendimi dibe çektiğim zamanlarda aldığım yaraların içimde eksik ve noksan noktalar yaratmasına rağmen beş çocuğum ve torunlarım için bir bütün olarak durmaya çalıştığımı ilişkilendiriyorum. Her zorluğun sonunda kaybetme ve yerle bir olma hissi, verdiğim savaşı kazanmama ihtimali bende endişe yaratan bir noktaydı. Bu görüntü başkalarına her şey bitti derken içimizde ki umutların ve gücün bir araya gelerek yaşamaya devam edilebileceğini, içimizde yıkık ve eksik olsak da sorunlarımızla güçlü bir şekilde baş edilebileceğini gösteriyor. Umudumuzu ve gücümüzü yitirmeden hayata daha sıkı tutunmalıyız.

Katılımcı içinde yaşadığı çöküntüyü ve umutsuzluğu bastırmıştır. Kendini ailenin büyüğü olarak gördüğü için, kadın figürünün onda hissettirdiği aileyi bir arada tutma içgüdülerinden kaynaklı, darbeler olsa da bütünlüğünü koruyan ve asla dağılmayan bir taşla kendini bağdaştırmıştır. Burada merdiven figürünün bir yere ulaşmada bağlantı görevi görmesi amacına bağlı kalarak birleştirici, bütünleştirici gücünü ailesinde kendisine benzetmiştir. Katılımcı içinde var olan umut ve güçle yaşadığı olumsuzlukların üstesinden gelebileceğine kendini inandırmıştır.

Resim 16. Miras Kalan Güç (G.A.-42 tarafından çekildi). Bu fotoğraf ben ve benden önce meme kanseri geçiren annemin birbirimize tutduğumuzu ve bu hastalığı birbirimizin desteği ile atlattığımızı anlatıyor. Fotoğrafta her zaman olduğu gibi bu zor zamanlarda da birbirimizin elini tutuşumuz yer alıyor. İnsanların yaşamları boyunca omuzlarında bir el hissetmesi psikolojik olarak bir çöküntü yaşadıkları zamanda ayağa kalkmaları için en önemli güç kaynağıdır. Annemin hastalığı aşarken ki güçlü halleri benim çok önemli anılardı. Bende aynı gücü kendi hastalığımı aşarken sarf ettim. Meme kanseri tedavisi gören herkese bir idol edinmeleri gerektiğini ve savaşmaları için gereken gücün içlerinde olduğunu hatırlatmak isterim.

Bu fotoğrafta katılımcı kendi annesinden kalıtsal yolla aldığı meme kanserini yine annesinin desteği ile atlattığını ifade etmektedir. Pozitif kalabilmenin çok büyük önem taşıdığı bu hastalığı genetik bir hastalık olarak adlandırmak yerine savaşıma gücünün kendine miras kaldığını ifade ederek durumu en pozitif yönü ile ele almıştır.

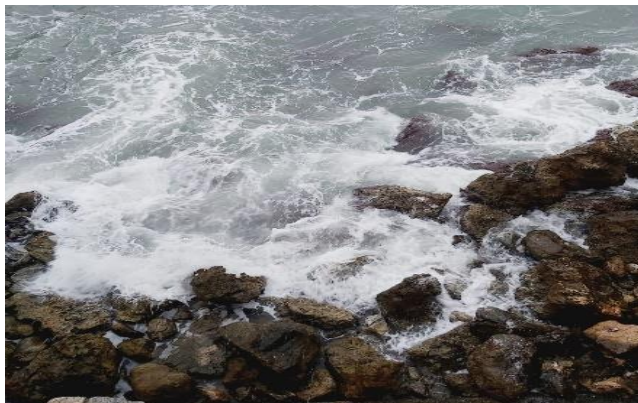
Resim 17. İçim

Yangın Yeri (H.Y

48 tarafından çekildi). Bu fotoğraf benim hastalığa yakalandığım süreç ve daha sonrasında geçen zaman dilimini ifade etmektedir. Bu fotoğrafta, içinde ateşin yanmaya devam ettiği ve yanarak içeriği ısıtmaya çalışan bir soba görmekteyiz. Fotoğrafta görünen soba benim hayatımı ifade etmektedir. Hastalığa yakalandığım ve sonraki süreçte içimde bir korku, acı ve yüksek seviyede kaygı bulunmaktaydı. Bu durumu sobanın içindeki ateşe benzetmekteyim. Ama aynı zamanda bir aile birliğim vardı ve bana olan desteklerini hiçbir zaman eksiltmediler, onlara karşı sevgimi göstermeye, umudumun olduğunu belli etmeye çaba göstermeliydim. Bu durumu ise sobanın içinin yanarak evin içini ısıtmasına bağladım. Bu fotoğraf hayatın içinde bazı zorluklarla karşılaşabileceğimizi ama az bir çabayla çevremize ve kendimize pozitif enerji vermemiz gerektiğini anlatmaktadır.

Katılımcı meme kanseri tedavi sürecinin kendisine çok acı verdiğini, kabullenmesi zor bir durum olduğunu ve hayatının geri kalanı adına bir korku yarattığını ifade etmektedir. Aynı zamanda her daim yanında destek olmaya çalışan aile üyelerine umutlu olduğunu göstermesi gerektiği bilincinde olan katılımcı bu durumları olumsuz düşünce kalıplarının yanında kendisine her daim destek olmaya çalışan ailesine de umutlu çekmiş olduğu soba fotoğrafı ile bağdaştırmıştır. Hastalık sürecinde kendisine rahatsızlık veren birçok olduğunu göstermeye çalışması gerektiğini ve bu ikilem içerisinde olduğu süreci çekmiş olduğu fotoğraf ile açıklamaya çalışmıştır.

Resim 18. İnsanın Yüzüne Vuran Gerçekler (A.D. 38 tarafından çekildi). Bu fotoğrafta dalgaların sert bir şekilde kıyadaki taşlara vurduğu ve onları aşındırdığını görmekteyiz. Hastalığa yakalandığım süreç beni çalıştığım, iletişim kurduğum insanların

yanından ayrılmama neden olmuştu. Daha çok hastanede geçen bu süre zarfında bu gerçekle her saniye yüzleşiyordum ve her yüzleşmem beni daha da yıpratıyordu. Bir daha normal hayatıma ayak uyduramayacağım düşüncesi sanki beni yavaş yavaş yok ediyordu. Bu fotoğraf insanların belli süre zarfı içerisinde bazı gerçeklerin yüzlerine vurulacağını ifade etmektedir. Ama bu konuda yapmamız gereken ise denizin durulup dalgaların sert bir şekilde kıyıya vurmuyacağına olan inancımızı taze tutmaktır.

Bu fotoğrafta katılımcı hastalık sürecinin bazı olumsuzlukları beraberinde getirdiğini, sınırlı sayıda kişi ve ortam ile iletişim içerisinde olabildiğini bu durumun hastalık ile birleşerek kendisini yıpratmış olduğunu ifade etmektedir. Yaşamış olduğu tüm bu durumların artık bundan sonraki yaşam sürecinde yanından ayrılmayacağını belirterek bu durumu çekmiş olduğu fotoğraf ile bağdaştırmıştır. Kanser tanısı almanın ve tedavi sürecine girmenin hayatında büyük bir değişikliğe neden olduğunu, hastalığın beraberinde getirdiği değişikliklerin hayatında yeni bir sayfa açmasına neden olduğunu ve bu durum ile yüzleşmesi gerektiğini düşünmüştür.

Resim 19. Zindan (B.-48 tarafından çekildi). Tüm kâinatın sahibi Allah'ın oluşturduğu mağara girişi görülmektedir. Geçmişte insanların korunmak, barınmak için sığındığı ve çoğu zaman da şifa aradıkları gizemli yerler. Ben de hastalığım süresince hastanelere, doktorlara, sevdiklerime, aileme sığındım iyileşmek için. Mağaraların geçmişte insanları dış etkenlerden koruduğu, kurtardığı gibi doktorlarım da beni bu hastalıktan kurtardı. Bu fotoğraf da bana yalnız kaldığımda sığınacak yerimin olmasının verdiği güveni anlatıyor.

Katılımcı kâinatta tanrısal bir güç ile oluşturulmuş olan mağara ile kendi yaşamındaki kavramları ilişkilendirmiştir. Sağlık personelinin ve sevdiklerine sığınmış, bir nevi onlardan kendisini korumalarını istemiştir. Hastalık sürecinde yalnız kalsaydı belki de yenecek kadar gücü olmayacaktı. Nasıl yağmurda ısladığımızda sığınacak bir yer arıyorsak hasta da güçsüz kaldığı zamanlarda sığınacak yeri çevresindeki insanlarda bulmuştur.

Resim 20. Ben ve O (E.C.-47 tarafından çekildi). Bu fotoğrafta deliler gibi ağlamışken sıcak bir omuza yaslanmanın ve sığınmanın rahatlığı görünüyor. Ancak gerçekte içimde fırtına kopuyor, acı görüyorum! Hayatın doğal akışı; doğum yaşam ve

ölüm. Ölümü her an hissettiğimde sevgi, destek ve güven beni ayakta tuttu. Hep diyorum sevginin üzerine bir şey yok, iyileştiremeyeceği hastalık yok.

Bu fotoğrafta katılımcı meme kanseri gibi zorlu bir hastalık geçirdikten sonra yaşadığı duygusal bozuklukları atlatırken başını bir omuza yaslama ihtiyacını ifade etmektedir. Katılımcı ölüme bu kadar yakın hissetmesine rağmen sevginin ve desteğin iyileştirici gücünü aktarmaktadır.

3.4. Tema 4. İyileşmenin Anlamı

Meme kanseri tedavisi görmüş ve mastektomi operasyonu geçirmiş kadınların hastalığı atlattıktan hayata yeniden başlamaları ve umutla bağlanmaları hastalığın bıraktığı ruhsal yaraların iyileşmesindeki en önemli etkindir.

Resim 21. Umudolu Zarflar (D.Y.-49 tarafından çekildi). Bu fotoğraf; çocuklarının o dönemde beni motive etmek için yatağımın içinde hazırladıkları bir sürprizi anlatmaktadır. Fotoğraf; küçük zarflar içine yerleştirilmiş motive edici notları göstermektedir. Hastalığı ilk öğrendiğimde başıma kaynar sular dökülmüştü. Benim için çok kötü ve umudumu kaybettiğim bir gündü. İki çocuğum ve eşim o zorlu süreçte her zaman benim yanımda olmak için çok çabaladılar. İlk kemoterapi günümde, hastaneden eve döndüğümde yatağıma geçince gördüğüm manzara o günkü tüm yorgunluğumu unutturdu. Bedenim hem hastalığı yenmek hem de ailemin umudu için çok çabaladı. Bu dönemde kendimi yalnız hissederken ailemin yanımda olması en büyük şansimdi.

Katılımcı bu süreçte yaşadığı acılarla umudunu kaybettiğini ve çocuklarının ona hazırladığı sürpriz sayesinde umudunun yeniden yeşerdiğini anlatmıştır. Ailesi tarafından yapılan bu sürpriz ile ailesinin onun en büyük

destekçileri olduğunu, kaybettiği umudunu onlar için ayakta tutması gerektiğini ve sahip olduğu aileye karşı kendisinin çok şanslı olduğunu dile getirmiştir.

Resim 22. Bezden Umut (G.A.-42 tarafından çekildi). Bu fotoğraf meme kanseri tedavim boyunca beni ayakta tutan umudumu temsil ediyor. Fotoğrafta bir ağaca bağladığım dileklerim yer almakta. Yıllarca bizlere amansız olarak işlenen bir hastalığa sahip olmanın ruhuma verdiği zararı en aza indirmek için yine yıllarca işlenen bazı inançların beni psikolojik olarak rahatlattığını söyleyebilirim. Bazen bizlere öğüt niteliğinde anlatılanlar yerini acı verici korkulara bırakabiliyor. Bu nedenle bu hastalığı yaşayan insanların umutlarını canlı tutmalarının hastalık sürecindeki en gerekli şey olduğunu düşünüyorum.

Bu fotoğrafta katılımcı meme kanseri tedavisi süresince kendisini dirençli tutan umudunu bir ağaca bağladığı bezlerle ifade etmiştir. İnanç yoluyla umudunu canlı tutmanın bu travmayı atlatmasında en önemli etken olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla insanlar için en gerekli ihtiyaçlardan biri olan inanç, olumlu ve doğru şekilde yönetildiğinde bir hastaya umut olan bir duygu olarak ortaya çıkmaktadır.

Resim 23. Gökkuşağı (A.B.-48 tarafından çekildi). Fotoğrafta yaşam yerlerinin yoğunluğu, yağmurdan sonra oluşan gökkuşağının görüntüsü, insanlığın var oluşundan bu zamana kadar korunma, barınmada nereye geldiği ve birçok yaşamın yine bu yerleşim yerlerinde yok olduğu görülmekte. Herkes bir gün yaşamının sonuna gelecek ancak kanser olduğumu öğrendiğimde bu sona yaklaştığımı hissettim. Yağmurun ardından gelen gökkuşağı gibi bende kanser sürecinden sonra artık sağlıklı bir kişiydim. Bu gökkuşağı da verilen mücadeleden sonra benim hayatımın güzelliğini temsil ediyor.

Ölüm bir gerçek ve bunu kabullenmemiz gerekli. Burada görünen evlerde belki de daha önce aynı hastalık ile mücadele etmiş kişiler yaşamış hastalığı yenmiş ve oluşan gökkuşağını görmüşlerdir. Yine aynı yerde

verilen bir mücadele ve ulaşılan güzel sonucun hikayesini dinledim. Gökkuşuğu ile anlatılması da ne kadar acı ve zorluk çekmiş olsalar da hâlâ hayata karşı umut ve neşe dolu olduğunu göstermektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Meme kanseri teşhisi konulmuş kadın hastalarda, mastektomi sonrası kadınlığı temsili olan bir uzvun kaybı ve beden imajının zedelenmesi psikolojik, ruhsal, fiziksel ve sosyal boyutları olan önemli problemlere neden olabilmektedir. Literatürde incelendiğinde farklı ülkelerde yapılmış benzer çalışmalar olduğu görülmektedir. Fotoses, katılımcı bir değerlendirme ve konu seçme aracı olarak kullanılabilir. İnsanların, sorun seçimi ve eylem için bir temel olarak topluluğun güçlü yönlerini veya varlıklarını ve ortak endişelerini belirlemelerini sağlar. Yetkilendirme ve değişimin ölçülmesi genellikle zor olduğu için, fotoses, katılımcıların sorunları tanımlamasına ve en ilgili sosyal eylemleri çerçevesine yardımcı olduğu için bir problem oluşturma eğitimi yaklaşımı sunmaktadır (Mors ve Richards, 2002).

Butler, Mayfield-Johnson ve Rachal (2014) tarafından yapılan çalışmada, çekilen fotoğraflar sayesinde katılımcıların dünya görüşlerine de bir pencere açılmasına fayda sağlamaktadır. Fotoses, geleneksel olarak güç ve otorite konumunda olanlardan çok farklı hayatlar süren bireylerin bakış açısından dünyayı algılama fırsatı sunar. Bu nedenle, katılıma yönelik bu yaklaşım, temel bir uzmanlık kaynağı olarak katılımcılardan gelen bilgilere saygı duymaktadır.

Lopez, Randall-David ve Robinson (2005), tarafından yapılan bir çalışmada, meme kanseri olan kadınların, fotoses tekniğiyle kanseri yendikten sonra yaşadıklarını kaydetmelerini, tartışmalarını ve başkalarıyla ilişki kurmalarını sağlamada kolaylaştırıcı bir yol sunduğunu belirtmiştir. Bu çalışma da meme kanseri olan kadınların kanseri yenmede dinin önemli destek ve başa çıkma kaynağı olduğu ifade edilmiştir. Hayatta oldukları sürece pasif bir rol almaları yerine, manevi değerleri kadınlara yeni yollar bulmada ve tıbbi tedavi de motivasyon sağlamıştır. Çalışma sonucunda kadınlar, fotoses tekniği sayesinde çektikleri fotoğrafların tartışılmaya açık olması sebebiyle kendilerini meme kanseri gibi sosyal açıdan hassas bir konuda çalışmaya ortak olmuş gibi hissettikleri dile getirilmiştir. Bununla beraber fotoğrafların kadınların düşüncelerini aktarma da ne kadar güçlü bir yol olduğu desteklenmiştir.

Capewell, Ralph ve Melissa (2020), meme kanseri tanısı alan kadınların tedavi süreci başlangıcından itibaren birçok duygusal ihtiyacın baş gösterdiğini ve bu ihtiyaçlara yönelik duygusal dinlemenin olumlu etkisinin son yıllarda yapılan literatürlerle ortaya çıktığını belirtmiştir. Yapılan fotoses metodolojisi ile birlikte meme kanseri tanısı alan hastaların görüşlerinin bir araya getirildiği ve tek bir çatı altında değerlendirilmeye alındığı, yapılan değerlendirmelerin amacının ise sağlık çalışanlarına bir içgörü sağlamak ve aynı zamanda öneri verme konusunda kaynak sağlamak olduğu belirtilmiştir. Fotoses metodolojisi ile birlikte meme kanseri tanısı alan birçok kadının nasıl iyileşebilecekleri konusunda geri bildirimde bulunmalarının önemli bir detay olduğu, hastaların deneyimlerinden yola çıkarak öngöründe bulunmaları ve bu durumun klinik iyileştirmeye katkıda bulunan bir uygulama olduğu vurgulanmıştır.

Poudrier ve Mac-Lean'e (2009) göre meme kanseri geçiren ve fotoses yöntemiyle araştırmalara katılımcı olarak katılan kadınların kullanılan yöntem sebebiyle hastalıklarını fotoğraflarken geleneklerine, kültürlerine, önceki yaşantılarına ve hastalık boyunca deneyimlerine sıkça yer verdiklerini ve ortaya çıkan fotoğraflarda inanılmaz bir güç ve yaratıcılık gördüklerini aktarmışlardır. Bu bağlamda yapılan bu çalışmada sunulan her bir fotoğraf deneyimleri ve duyguları görünür kılma amacı ve anlamı taşımaktadır.

Park vd. (2020)'ne göre fotoses yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmalarda meme kanseri teşhisi konmuş kadın katılımcıların çalışmacılarla birlikte aktif rol alması katılımcılara kendini ifade etme, düşüncelerini ortaya koyma ve yaşam deneyimlerini sundukları görsel imgeler aracılığı ile aktarma fırsatı sunmaktadır. Katılımcıların kendi deneyimleri hakkında yürütülen bir çalışmada aktif rol alması onların yeteneklerini geliştirmelerine hizmet ederken aynı zamanda katılımcılarda olumlu değişim ve gelişimi de kolaylaştırarak desteklemektedir. Mosavel ve Sanders (2010), yaptıkları çalışmada kanser hastası kadınların yakınlarının bilgi eksikliğinden dolayı olumsuz tutumları olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak bu çalışmada katılımcıların çoğu yakın çevrelerinin ve ailelerinin desteklerini dile getirmiş, tedavi sürecinde de bu durumun olumlu etkileri olduğunu vurgulamıştır.

Sınırlılıklar ve Gelecek Araştırmalar

Birçok nitel çalışma da olduğu gibi yaptığımız bu araştırmada da gerek kısıtlamalar gerekse veri elde etme imkanları ile ilgili sınırlılıklar yer almaktadır. Bu çalışmada, araştırmanın 14 kişiyle yapılmış olması, araştırma yönteminin katılımcılara aktarılması konusunda zorluklar yaşanmıştır. Katılımcıların yaşadıkları zorlu durumdan ve gizlilik konusunda endişe duymalarından dolayı araştırmaya katılımında isteksizlikle karşılaşmıştır. Pandemi döneminden kaynaklı görüşmeler online yapıldığı için derinlik sağlanamamıştır. Araştırmanın güvendiuyulabilirliğini artırmak için farklı coğrafyalarda benzer araştırmaların yapılması gereklidir. Ayrıca katılımcıların teknoloji okuryazarlığının önceden tespiti ve ona göre katılımcıların ayarlanması önemlidir. Etik konularda gereken hassasiyetin gösterilmesi için katılımcılara önceden bilgilendirme yapılması ve kişisel verilerin ihlalinin önüne geçmek için kimlik gösteren detayların fotoğraflarının çekilmemesi gerektiği aktarılmalıdır.

Geniş kapsamlı yapılabilecek bir çalışma da görüşmelerin katılımcılar ile yüz yüze yapılması, gelecek araştırmacılara bir öneri olarak sunulmaktadır. Katılımcılara çalışma sürecinde bireysel ve detaylı olarak fotoses eğitimi verilmesi, araştırma sürecini kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Katılımcılar ile araştırmacıların aralarında iyi bir bağ kurulması, araştırma derinliğini arttıracaktır. Bu çalışmanın daha fazla katılımcı ile yapılması ve farklı yöntemlerle birlikte ele alınması, sadece hastalar ile değil hastaların aileleri ile görüşülmesi önerilebilir.

Teşekkür

Bu çalışmada veri toplanması ve raporlanmasına katkı veren Ekin Kaya, Emine Erdem ve Rabia Güler'e teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Aksan, A. T. & Gizir, C. A. (2017). Sağlık psikolojik danışmanlığı çerçevesinde meme kanserli kadınların yaşantıları ve psiko-sosyal gereksinimleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 977-999.
- Arbinaga, F., Bayo-Calero, J., Carmona-Márquez, J. & Joaquín Mingorance, M. (2019). Coping strategies and self-esteem in women with breast cancer. *Anales de Psicología/Annals of Psychology*, 35(2), 188-194.
- Arı, Ö. (2019). Kadınların kanser tutumlarının değerlendirilmesi ve etkileyen faktörlerin incelenmesi (Master's Thesis, Sağlık Bilimleri Enstitüsü), 1-8.
- Arikan R.N. (1992). Travmatik bir yaşantı: Meme kanseri ve mastektomi. *Kriz Dergisi*, 8(1). 39-46.
- Atilla, G. & Yıldırım, G. (2020). Öz yeterliğin bilinçli farkındalık ve benlik saygısına etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 59-84.
- Barros, N.D.M., Freitas-Junior, R., Prates, A.C.L., Prates, M.F.O. & Veloso, M.D.F. (2017). Influence of body image in women undergoing treatment for breast cancer. *Rev. Bras. Ginecol. Obstet*, 39, 175–183.
- Berterö, C. M. (2002). Affected self-respect and self-value: The impact of breast cancer treatment on self-esteem and QoL. *Psycho-Oncology: Journal of the Psychological, Social and Behavioral Dimensions of Cancer*, 11(4), 356-364.
- Capewell, C., Ralph, S., & Symonds, M. (2020). Listening to women's voices: Using an adapted photovoice methodology to access their emotional responses to diagnosis and treatment of breast cancer. *Journal of Patient Experience*, 7(6), 1316-1323.
- Çamlı, N. (2019). Meme kanserli hastalarda stigmanın (damgalanmanın) psikiyatrik morbidite ve travma sonrası büyüme ile ilişkisi [Uzmanlık Tezi], 10-57.
- Çaydam, Ö. & Yıldız, E. (2020). Sistemik derleme: Kanserli hastalara yönelik damgalama ile ilgili araştırmaların sistemik bir analizi. *Sağlık ve Toplum*, 30(1), 9-25.
- Çuhadaroğlu F. (1986). Adölesanlarda benlik saygısı. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, 1986.
- Dede, S. (2013). ESM-1 (Endokan) genindeki mutasyonların meme kanseri oluşumundaki ilişkisinin incelenmesi. (Master's Thesis, Sağlık Bilimleri Enstitüsü). 3-10.
- Denizgil, T. & Sönmez, İ. (2015). Meme kanseri nedeni ile meme koruyucu cerrahi geçirmiş kadınlarla mastektomi operasyonu geçirmiş kadınlar arasında benlik saygısı, beden algısı, cinsel doyum ve cinsel yaşantıların karşılaştırılması. *Yeni Symposium*, 53(3) 17-25.
- Eti Aslan, F., Gürkan, A. & Şelimen, D. (1995). Stomalı hastanın cinsel sorunları ve bu sorunlara yönelik hemşirelik yaklaşımları. *I. Ulusal Stoma Bakım Hemşireliği Sempozyum Basımı*, 32-34.
- Güner, S. (2020). Meme kanseri cerrahisi uygulanacak hastaların sosyal destek algısı, manevi yönelim ve umut düzeyleri (Master's thesis, Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
- Güngör Kaya, B. (2020). 20-65 yaş arası bireylerde kansere yönelik damgalama ve etkileyen faktörler (Master's Thesis, Sağlık Bilimleri Enstitüsü), 20-32.
- Kanmaz, Z. (2019). Meme kanseri hastalarında mastektomi ve mastektomi sonrası rekonstrüktif cerrahinin depresyon, benlik saygısı ve öz yeterlik inancı üzerindeki etkisinin incelenmesi (Master's Thesis, Hasan Kalyoncu Üniversitesi). 1-68.
- Küçükkavradım, Ü. (2020). Bir grup mastektomili kadında beden ve sosyal destek algısının depresyon düzeyine ilişkisinin incelenmesi (Master's Thesis, Işık Üniversitesi). 7-48.
- Lopez, E. D., Eng, E., Randall-David, E., & Robinson, N. (2005). Quality-of-life concerns of African American breast cancer survivors within rural North Carolina: Blending the techniques of photovoice and grounded theory. *Qualitative Health Research*, 15(1), 99-115.
- Mayfield-Johnson, S., Rachal, JR ve Butler III, J. (2014). Mississippi ve Alabama'da Meme ve Rahim Ağzı Kanseri Sağlığını Geliştirme Programında Toplum Sağlığı Danışmanları Arasında Fotoğraflı Seslendirme Yoluyla Güçlendirmedeki Değişiklikleri Açıklayan "Daha İyi Öğrendiğimizde, Daha İyi Yapıyoruz". *Yetişkin Eğitimi Üç Aylık*, 64 (2), 91-109.
- Mosavel, M., & Sanders, K. D. (2010). Photovoice: a needs assessment of African American cancer survivors. *Journal of Psychosocial Oncology*, 28(6), 630-643.
- Özkan, İ. (1994). Benlik saygısını etkileyen etkenler. *Düşünen Adam*, 7(3), 4-9.

- Özmen, S. & Erdem, R. (2018). Damgalamanın kavramsal çerçevesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 185-208.
- Park J.S., Won Han J., Choi J.H., Lee K.C. (2020), Photovoice-Based assessment of weight management experiences of breast cancer patients treated with tamoxifen, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2-3.
- Patton, M. Q. (2002). Twodecades of developments in qualitative inquiry: A personal, experiential perspective. *Qualitative Social Work*, 1(3), 261-283.
- Poudrier, J., & Mac-Lean, R. T. (2009). 'We've fallen into the cracks': Aboriginal women's experiences with breastcancer through photovoice. *Nursing Inquiry*, 16(4), 306-317.
- Richards, L., & Morse, J. M. (2012). Read me first for a user's guide to qualitative methods. 1-27.
- Rosenberg M. (1985). Society and the adolescent selfimage. *Princeton University Press*, 20-26.
- Rosman, S. (2004). Cancer and stigma: Experience of patients with chemotherapy-induced alopecia. *Patient Education and Counseling*, 52(3), 333-339.
- Singhal, A., & Devi, K. (2003). Visual voices in participatory communication. *Communicator*, 2, 1-15.
- Stawiarska, P., Wojtyna, E. & Życińska, J. (2007). The influence of cognitive-behaviour therapy on quality of life and self-esteem in women suffering from breastcancer. *Reports of Practical Oncology and Radiotherapy*, 12(2), 109-117.
- Tel, H. & Pınar, Ş. E. (2012). Ayaktan izlenen psikiyatri hastalarında içselleştirilmiş damgalama ve benlik saygısı. *Journal of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemşireleri Derneği*, 3(2), 62-64.
- Uçar, T. (2008). Meme kanserli kadınlarda mastektominin beden algısı, benlik saygısı ve eş uyumu üzerine etkisinin incelenmesi (Master's Thesis, İnönü Üniversitesi). 1-23,63.
- Wang, C. C., Cash, J. L., & Powers, L. S. (2000). Who knows the streets as well as the homeless? Promoting personal and community action through photovoice. *Health Promotion Practice*, 1(1), 81-89.
- Wang, C., & Burris, M. A. (1997). Photovoice: Concept, methodology, and use for participatory needs assessment. *Health Education & Behavior*, 24(3), 369-387.